

Domagoj Grečl

Božica Afrodita

kao lik u pjesmama Homerovim

Αἰδοίην, χρυσοστέφανον, καλὴν Ἀφροδίτην
ἄσομαι...¹

Hymnus Homericus

Afrodita božica ljepote i ljubavi

AFRODITA JE BOŽICA ženske ljepote i ljubavnoga života, jedna je od dvanaest olimpskih bogova. Njezini se tragovi nalaze u indoeuropsko-helenističkim, egejsko-maloazijskim i semitsko-orijentalnim prostorima. Tumačenje njezina imena iz grčkoga ἀφρ-όδιτη »koja pu-tuje na pjenu« ili ἀφρο- *δίτα »sjajna poput pjene« ili pak kao ἐξ ἀφροῦ δυομένη »iz pjene ro-đena« pripada pučkoj etimologiji. Takvo se tumačenje prvi put pojavilo kod Hesioda u priči o Afroditinu rođenju. Danas se smatra da je takva etimologija neodrživa i da ime Afrodita najvjerojatnije nije grčkoga nego orijentalnoga podrijetla. Vjerojatno njezino ime odgovara semitskoj božici plodnosti, ljubavi i neba Ištar (Astarta). Prema njezinu pridjevku Cipran-ka moglo bi se zaključiti da su je Grci upoznali na Cipru. U svakom slučaju tamo je Afro-dita naročito štovana (centar kulta – Paf). Također je na otoku Kiteri (južno od Pelopone-sa) njezin kult bio vrlo star (otud i njezin pridjevak Kiterka). Njezin epitet Uranija (= Ne-beska), koji neobičnu Hesiodovu priču o rođenju uzima kao temelj, upućuje na njezin od-nos prema nebu koji je božica imala i u semitskom području. Osim toga pokazuje Afrodi-ta često svojstva kao maloazijska Velika Majka, kao u mitu o ljubavnoj vezi s jednim smrt-nikom, Anhitom (naročito u Homerskoj himni Afroditi). Afrodita je dakle došla u Grčku, i to preko mora. Prihvaćena je najprije na otocima i u primorskim gradovima (otuda njezi-ni pridjevci Πορτία, Λιμήνια i njezina veza s morem i pomorstvom).

Po Homeru, ona je kći Zeusa i u Dodoni čašćene Dione, stare indoeuropske božice neba. Ne može se točno reći kad je Afroditin lik prodro u Grčku i kako se njezin kult širio. U svakom

¹ Ja ću pjevat o časnoj, o lijepoj i s vijencem od zlata/ Afroditi...
(Homerska himna Afroditi II).

slučaju pojavljuje se Afrodita kod Homera s već izgrađenim karakterističnim svojstvima: božica tjelesne ljubavi i zamamne ljepote. Homerova »zlatna« Afrodita (χρυσείη, Il. 3, 64), »nasmješljivka« (φιλομειδής, Il. 3, 424) gospodarica je Harita, nježna i neratoborna. Uz to ostaju jasna upućivanja na strano podrijetlo. Njezino prebivanje na Kipru i njezino aktivno pristajanje uz trojanske knezove – uz Prijamovića Parisa i uz Asarakovića Eneju, njezina vlastitog sina – pokazuju oba važna geografska područja njezina podrijetla: orijentalno infiltrirani sredozemni otočni svijet i prema minojskoj Kreti okrenuto maloazijsko pogrđe i primorje. Cipar je pored Kitere mjesto gdje se odigrava mit o rođenju Afroditine Uranije Anadiomene. Tek je kasnije pjesnička mašta načinila od nje i božicu vegetativnoga života u cijeloj prirodi. Božica braka u pravom smislu riječi Afrodita nije. Svagdje gdje Grci obitavahu bila je Afrodita štovana; broj njezinih hramova vrlo je velik: od Cipra na istoku do brda Erika na Siciliji na zapadu. Drži se da je njezino najstarije svetište hram u Aškalonu u Siriji. Spomena je vrijedno da je naprimjer u Korintu, što inače u Grčkoj nije uobičajeno, njezinu kultu pripadala hramska prostitucija.

»Svaka žena tamo mora jednom sjesti kraj Afroditina hrama i jedanput u životu dati se nekom strancu... Kad žena tamo sjedne, ne može otići kući prije nego što bi je imao neki stranac izvan hrama i gurnuo joj u krilo srebrni novčić... Nije važno koliki je komad novca... Žena ide za onim koji joj prvi ubaci novčić i ne smije mu ništa odbiti. Poslije obljube, pošto je ispunila svoju dužnost prema božici, odlazila bi kući i ne bi poslije ni pod koju cijenu više pristala na to. Lijepe i zgodne brzo odlaze svojim kućama, ali ružne čekaju dugo vremena i ne mogu ispuniti običaj. Čak se dogodi da neke čekaju po tri i četiri godine.«²

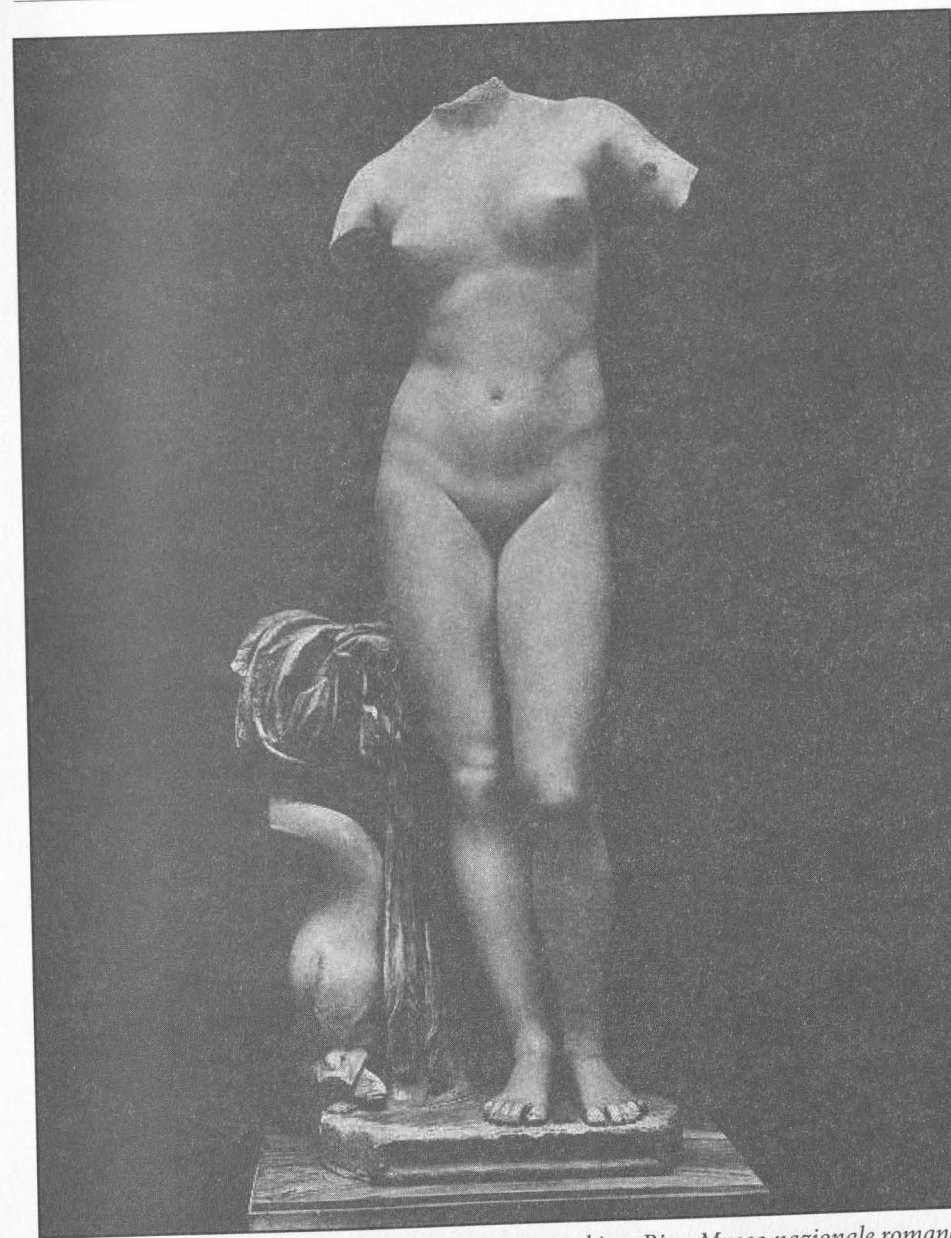
U Odiseji Afrodita je žena Hefestova, što je možda imalo osnove u tome da se i djelo toga boga odlikuje velikom ljupkošću i ljepotom. Eros, koji se kod Hesioda pojavljuje kao kozmička prasila, nije imao u kultu nikakve veze s Afroditom: tek ga je pjesnik načinio sinom Afroditine i Aresa. On je u početku jedan od prastarih bogova koji su stvorili svijet, a poslije je sin Afroditin, krilati dječak s lukom i strijelama. Eros kao zaigrani dječak u društvu svoje majke Afroditine omiljen je motiv u likovnoj umjetnosti. U Hesiodovoj Teogoniji dobio je Eros kozmičku dimenziju. Eros je onaj koji sve ispunjava životvornom snagom.

U priči o rođenju Afroditine Uranije još su uočljive veze s orijentalnim mitom: isto tako Adonis i Anhiz predstavljaju tip ljubavnika Velike Majke. Npr. u Vulgati, Ez 8, 14, poistovjećen je Dumuzi³ s Adonisom, koji je više njezin sluga ili štitičnik negoli ljubavnik. U raširenoj verziji o Adonisu (po kojoj je on trećinu godine kod Persefone, dakle pod zemljom, a trećinu kod Afroditine), iako se osjeća utjecaj Persefonina kulta, još je uočljiv karakter božanstva vegetacije kako se pokazuje u obredima kulta (njezinim dugim jadikovanjima). Grčkoga je postanka priča o njezinu braku s Hefestom koga ona, prema Homeru, vara s Aresom.

Prema Hesiodu, Afrodita je Uranova kći. Njezino je rođenje plod silovite radnje. Po savjetu svoje majke Uranov je sin Kron odrezao srpom očev spolni ud i bacio ga u more. Odrezane genitalije pale su u more i posljednji su put božanski bljesnule. Krv i sperma pomiješali su

² Herodot, Povijest I 199, prema prijevodu M. Arsenića.

³ U novom hrvatskom prijevodu Biblije: Tamuz.

Kirenska Afrodita (Helenistička kopija Eufranorova kipa; Rim, Museo nazionale romano)

se s morem iz čega je nastala Afrodita i praćena Zefirom najprije je došla na Kiteru a potom na Cipar. Tamo su je Hore nakitile. Kad je Afrodita prispjela na Olimp, postala je Zeusova adoptivna kći. Afrodita je prva ljepotica među prvobitnim bićima. Ona je utjelovljenje božanske ljepote i mladosti koja ne vene. Pjesnici su svagdje slavili ljepotu njezina lica, njezin

divni stas, zlatnu kosu i blistave oči, bijelu put i prekrasne grudi. Obožavali su je zbog njezine blistave ljepote, njezine ljupkosti i zbog njezinih mnogobrojnih ljubavnih pustolovina. U Afroditi se utjelovljuje nebeska moć rađanja do savršene ljepote koja vlada svim bićima i kojoj su podložni i bogovi i ljudi.

Ako se prihvati ta verzija mita, Afrodita pripada među najstarije božice, ona je čak predolimpaska jer je kult Afrodite postojao već davno prije doba cvjetanja olimpskih bogova.

Afroditino podrijetlo

Pjesnik pripovijeda:

[Uranova] snaga pak, što... je Kron odstranio čelikom
bješe

te je potom sa kopna u prešumno bacio more,
dugo je plutala jošte po pučini morskoj i bijela
digla se pjena iz uda božanskog. A u njōj uzraste
djeva... (Teog. 188-192)

...Sa zlatnim je načelkom Hore
srdačno prihvatiše i odješe ruhom božanskim,
pa joj na besmrtnu glavu krasnōtvoran staviše vijenac,
lijep, zlatan vijenac. U rupice resica ušnih
metnu joj cvijeće od zlata dragocjenog i orihalka.
Zatim joj nježni vrat i grudi blistave, bijele
zlatnim ukrase one đerdánima, koji i same
Hore s načelkom zlatnim ukrašuju kada će poći
u kolo ljupko božansko i dvore svojega oca.
Kada joj nakitom Hore svim onim ukrasiše tijelo,
k bozima tad je povedu...⁴

(Homerska himna Afroditi II, 5-15)

⁴ Citate iz Hesioda i Homerskih himana uzimam iz knjige: Hesiod, Postanak bogova. Homerove himne (preveo Branimir Glavičić), »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1975.

AFRODITA BOŽICA LJEPOTE I LJUBAVI

Njezin je dolazak obradovao sve bogove i svatko je od bogova poželio da mu ona bude žena. No Afrodita se udala za hromoga i ružnoga Hefesta, boga vatre i kovačkoga umijeća, ali mu nije bila vjerna. Poznata je njezina duga veza s Aresom iz koje potječu Anteros, Eros, Harmonija, Himeros, Fobos (Fob) i Deimos (Deim).

...A Foba

Kiterka rodi i Dima štitōlōmnōm Aresu - strašne,
koji u jezivu boju s gradobijom Aresom skupa
razgone guste čete junaka. Harmōniju jošte
rodi... (Teog. 934-938)

O Afroditinim ljubavima postoje i druge priče. Priča se tako da je ona Hermu rodila Eunomiju, Hermafrodita, Pitu, Roda i Tihu, a Dionisu Harite (Aglaju, Eufrosinu i Taliju), Himeneja i Prijapa. Voljela je i smrtnike, posebno Adonisa, Anhiza i Buta.

Afroditini ljubavnici i djeca

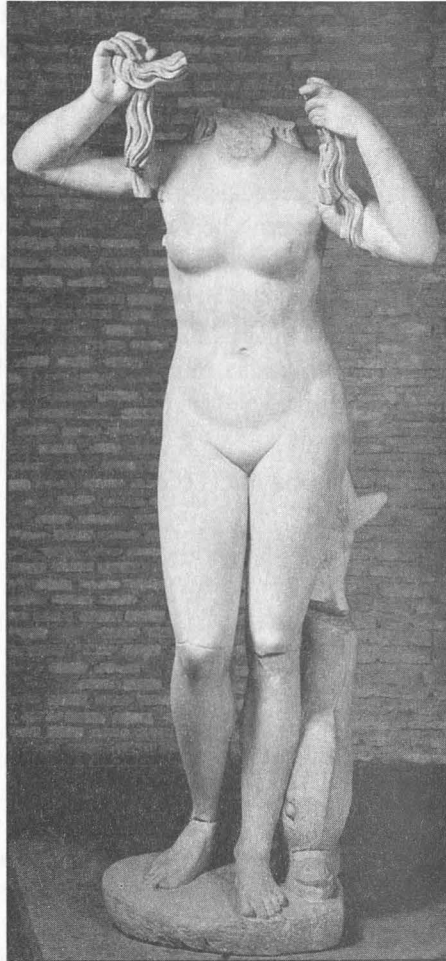
- Božanstva
  - ~ Ares
    - Anteros
    - Eros
    - Harmonija
    - Himeros
    - Dimos
    - Fobos
  - ~ Dionis
    - Aglaja
    - Eufrosina
    - Talija
    - Himenej
    - Prijap
  - ~ Hefest (njezin muž)
  - ~ Hermes
    - Eunomija
    - Hermafrodit
    - Pito
    - Rod
    - Tiha
- Smrtnici
  - ~ Adonis
  - ~ Anhis
    - Eneja
  - ~ But
    - Erik

Za svoje se miljenike zalagala svim srcem, a one koji su joj se zamjerali okrutno je kažnjavala. Svojoj je suparnici božici Eoji usadila trajnu čežnju za smrtnicima, a cijelom potomstvu boga sunca Helija osvetila se zato što je on otkrio Hefestu njezinu vezu s Aresom. Zato što je Lemljanke nisu štovale, okužila ih je nepodnošljivim zadahom te su ih njihovi muževi napustili. Onima koji su je zadužili, Afroditu je uvijek pomagala i štitila ih. To najbolje pokazuje njezin odnos prema Parisu.

Na svadbi Peleja i Tetide bacila je božica Erida, koja nije bila pozvana, među sakupljene božice jabuku na kojoj je pisalo »najljepšoj«. »U uži izbor« ušle su Hera, Atena i Afroditu. Zeus je rekao Hermu da te tri božice odvede na brdo Idu neka tamo trojanski kraljević Paris presudi koja je od njih najljepša. Hera je Parisu obećala vlast, Atena ratnu slavu i mudrost, a Afroditu najljepšu ženu na svijetu – Menelajevu suprugu Helenu. Paris je jabuku dodijelio Afroditu i ta je njegova odluka prozročila Trojanski rat. Kako bi zaštitila Parisa, Afroditu se tokom cijeloga rata bori na strani Trojanaca i u svim se sukobima brine o svome šticićniku. Pri dvoboju Parisa i Menelaja ona je trojanskoga kraljevića obavila maglom i odvela ga je s bojnoga polja u Heleninu ložnicu. Dok je branila svoga sina Eneju, bila je ranjena: tek tada je, po Zeusovoj naredbi, napustila bojno polje. Poslije pada Troje uspjela je Afroditu sačuvati trojansku kraljevsku lozu: omogućila je Anhizu, Eneji i Askaniju da izmaknu iz goruće Troje i da nađu novu domovinu. Tako je Afroditu, pod imenom Venera, postala zaštitnicom Rima.

Na prvobitne Afrodite odlike upućuju i njezine najstarije statue koje je prikazuju naoružanu ili s velom na glavi i okovima na nogama. Kako se njezin kult širio morskim putovima, ona je štovana i kao božica »koja daje dobru plovidbu« - Afroditu Εὐπλοία. Njezina najstarija kulturna statua u Beotiji napravljena je, prema predaji, od drveta s lađe kojom je Kadmo doplovio iz Fenikije u Grčku. Stoga je ona i zaštitnica brodarstva.

Afroditu ima mnogobrojne epitete koji su joj nadjeveni prema aspektu (poštovanje), svetištima (kult) i regiji (kraju). Prvotno je Afroditu bila božica majka (Ἰδαία Μητέρα) i božica plodnosti – rasta i nastajanja. Uskoro je postala i božica ljubavi i ljepote.

Afroditu Anadiomene (Kopija Praksitelova [?] kipa; Rim, Museo nazionale romano)

Semitska Aštart (fenička Aštoret, babilonska Ištar, grčka Ἀστάρτη) ima neke odlike koje su prenijete na Afroditu. Kao takva ona se zove Ἀρεία i bila je ljubavnica Aresova. Kasnije se javljaju tri forme Afrodite. U Homerskim himnama pojavljuje se kao »božica divljih životinja« koje se na njezin mig pare. Naročito je poznata kao božica ljubavi u dva aspekta: »sveta, nebeska« Afroditu Uranija i »koja pripada cijelome narodu« Afroditu Pandema. Govori se pri tome o Afroditinu dualizmu.

1. Sveta (sakralna) ljubav

Οὐρανία, »nebeska«, »božica neba«, stoji za čistu, nebesku, plemenitu ljubav. Kao Uranija ona je posvojena Zeusova kći kao svijetlog neba i Dione (božice Zemlje, majke univerzuma) te zvana Afroditu Διώνη; često je štovana i na svijetlim visinama (ἄκροι) pod imenom Ἀκραία.

2. Zemaljska (profana) ljubav

Πάνδημος »koja pripada cijelom narodu«, dakle koja vlada na Zemlji, predstavlja putenu ljubav, ljubav koja se može kupiti. Ona je i zaštitnica hramske prostitucije. Zapravo, u Ateni su štovali Afroditu Pandemu kao božicu zajedništva svih dema (općina); poslije je Afroditu Pandema postala simbol tjelesne ljubavi odnosno suprotstavljena je Afroditu Uraniji kao božici nebeske ljubavi.

Πειθώ »ljubavno nagovaranje«, kako i samo ime kaže, predstavlja umijeće nagovaranja na erotsku pustolovinu. Ona utjelovljuje slatke riječi koje ljubavnik treba naći da bi nagovorio dragu na seks.

3. Zaštitnica plovidbe po moru

Ποντία, Θαλασσία, Ἀναδυομένη (»koja izranja iz mora«), Λιμνία, božica mora i lukâ. Kao Pontija bila je najprije na čelu plodnosti morskih životinja, no uskoro je postala morska božica, naročito božica morske tišine i sretne vožnje - Εὐπλοία (kod Knidana) kao i lukâ. Tako je njezina majka nazivana Θάλασσα (»more«) i ona je često štovana zajedno s Posejdom. Jedan od najpoznatijih hramova Afrodite Pontije bio je u gradu Hermioni na Peloponezu.

Prema regijama i svetištima poznatiji su ovi epiteti:

- Ἀκιδάλια (Akidalka) – prema vrelu Akidaliji u Beotiji
- Ἐρικίνη (Eričanka) – prema brdu Eriku na Siciliji
- Κυπρίς (Cipranka) – prema otoku Cipru
- Κυθήρεια (Kiterka) – prema otoku Kiteri
- Παφία (Pafjanka) – prema gradu Pafu na otoku Cipru
- Μελαινίς »crna« – tako se zvala Afroditu u Arkadiji; ime je u vezi s crninom noći
- Ἀφρόδιτος – označava muški oblik Afrodite s muževnim likom s bradom koji se štovao u Amatuntu na Cipru.

Od 8. st. pr. Kr. Afrodita gubi većinu svojih funkcija i postaje isključivo božica ljepote i ljubavi. Hera od nje posuđuje čarobni pojas da bi zadobila Zeusovu ljubav, što upućuje na to da je Afrodita i božica ljubavne čežnje, ljubavnog nagovaranja. U Ateni je slavljena Afrodita u vrtovima (ἐν κήποις), ali ne kao božica vegetacije već kao božica ljepote pod čijim se nogama rascvjetava cvijeće.

Od ptica su joj posvećeni vrabac, golub i labud; od biljaka mirta, ruža i jabuka; od mjesta otok Cipar (naročito gaj na zapadnoj obali Cipra u Pafu te na južnoj obali Amatunt, odakle potječe pridjevnik Ἀμαθουσία) i u Maloj Aziji grad Knid, nasuprot Rodu.

Tu »zlatnu božicu« nastojali su prikazati mnogi kipari, pjesnici i glazbenici. Ona je bila omiljela tema kipara koji su je prikazivali голу ili djelomično obučenu. Najstarijim prikazom Afrodite smatraju se zlatne aplikacije od lima nađene u kraljevskom krugu grobova u Miken (16. st. pr. Kr.) na kojima je ona prikazana gola s pticama oko glave. Iz kasnog 8. st. poznate su statue gole Afrodite s dijademom na glavi (Dipilon, Beotija, Kamares). U Sparti je prikazana u obliku paladija s oružjem, a spominje se i statua Afrodite Μορφώ (= davačica ljepote) čije su noge bile okovane lancima. Od 7. st. nestaju prikazi gole Afrodite, odnosno ona se prikazuje obučena, s nekim od svojih karakterističnih atributa (cvijet, golub, zec). Na crnofiguralnim vazama iz 6. st. prikazana je u sceni u kojoj Paris dodjeljuje jabuku najljepšoj božici. Na tzv. »Prijestolju Ludovisi« (prva polovina 5. st. pr. Kr.) prikazano je njezino rođenje.

Od sredine 5. st. pr. Kr. Afroditu često prikazuju u skulpturi. Fidija je za Olimpiju izradio hrizelefantinsku statuu Afrodite Uranije. Na partenonskom frizu prikazana je između Letine djece i Erosa. Fidijin učenik Alkamen izradio je statuu »Afrodita u vrtu«. Glasovita je bila Skopina grupa u bronci — »Afrodita koja jaše na jarcu«. Praksitel se proslavio većim brojem statua gole Afrodite, posebno onom koju je radio za Knid. Ta je statua već u antičko doba uživala veliku popularnost. Prvi je put u povijesti grčke plastike prikazana božica potpuno gola. Afrodita se sprema za kupanje. Već je skinula odjeću i stavila je preko velike posude. Laki povjetarac miluje njezino golo tijelo i ona se predaje slatkoj klonulosti oklijevajući ući u prohladnu vodu... Poznata je i Dedalsasova⁵ Afrodita koja čuči u kupelji (»sese lavans«).

Pored replika 5. i 4. st. pr. Kr. pojavljuju se u helenističkoj umjetnosti i novi prikazi: Afrodita u školjci, Afrodita koja skida sandalu ili Apelova slika »Afrodita Anadiomena« koja je radena za njezino svetište na Kosu.

O postanku Apelove slike »Afrodita Anadiomena« priča se ovo. U Ateni je bila glasovita javna ljepotica Mnesareta koju su poradi bljedoće zvali Frina (φρύνη »žaba krastača«). Imala je krasno tijelo, ali to nisu mogli svi vidjeti zbog njezina odijevanja, a javno se nije kupala. Kad je Apel bio u Ateni, na veliku je svetkovinu skinula Frina ruho, rasplesla kosu i zašla u more pred narodom iz cijele Grčke. Prema toj je Frini Apel onda slikao svoju Afroditu. Apelova slika prikazivala je Afroditu kako izlazi iz mora i otire morsku pjenu s kose.

⁵ Nisam siguran kako bi trebalo pisati u hrvatskom tekstu ime toga kipara. Naime, u literaturi kojom sam se koristio nigdje nisam našao kako se njegovo ime piše grčkim slovima. U priručnicima na stranim jezicima pišu ga Doidalsas, Doidalses i Daedalsas. U hrvatskim ga priručnicima pišu Doidalsas, Doidalses i Doidalzes.

Afrodita u Ilijadi i Odiseji

Kao jedan od likova pojavljuje se božica Afrodita u Homerovim epovima. U Ilijadi je ona jedan od, da tako kažem, djelatnih likova, dok se u Odiseji javlja u zasebnoj epizodi, gotovo noveli, u kojoj je opisana njezina ljubav prema Aresu, točnije priča o tome kako je Hefest ulovio ljubavnike.

Ilijada je prikazuje kao brižnu majku koja se brine o svome sinu Eneji. Kad je npr. Diomed ranio Eneju i kad je ovaj skoro zaglavio,

mati, koja ga rodi Anhísu kad pasaše stado,
...nad sinom milim raskrilišvi bijele ruke
skrije ga sjajnoga plašta u zavoj da ga od strijela
zaštiti tako, da ne bi brzokonjik Danajac koji
u prsi probo ga mjeđu i tako mu uzeo dušu.⁶

Također se brine o onima koji su je zadužili. Tu prije svega mislim na Parisa čijim se ona osjeća dužnikom jer ju je on proglasio najljepšom božicom. Kad se Paris pobio s Menelajem, bio bi zaglavio da ga Afrodita nije spasila. Menelaj je Parisa nadvladao, zgrabio ga je za šljem i počeo ga vući među svoje suborce. Dok ga je Menelaj tako vukao, remen na šljemu počne daviti Parisa pod grlom. Afrodita

...prekine remen od vola zaklanog krepko;
prazna kaciga tada u punahnoj ostane ruci.
I drugi put skoči Menelaj da bi ubio Parisa,
...ali ga tad Afrodita ugrabi lako
boginja besmrtnica budúći, maglom ga silnom
zavije pa ga metne u mirisnu svođenu sobu.

Upravo u sceni koja slijedi nakon što je Afrodita spasila Parisa iz dvoboja s gnjevnim Menelajem i odnijela ga u njegovu ložnicu najljepše vidimo božičin karakter. Kad je Afrodita odnijela Parisa u njegovu sobu, vjerna svojoj ulozi božice ljubavi, želi da se Parisu pridruži Helena te ode po nju da je dovede k mužu. Helena je prepoznala božicu, premda je ova bila u liku stare vunarice, te odbija da ide u krevet k Parisu. Afroditi je izgleda samo Paris na pameti i želi samo njemu ugoditi te ne shvaća da ga Helena više ne voli, da se ona u njemu razočarala. Božica stoga plane i strašno zaprijeti smrtnoj ženi:

»Dražiti me, drznice, nemoj, da ne bih te povrgla ljuta,
da ne pomržim te tako ko prije što strašno te ljubljah,
i da med narodom trojskim i danajskim neprijateljstvo
ne smislim ljuto, i grdno nastradati ti bi tad mogla.«

Helena se uplaši te prijetnje srdite božice i šutke pođe, a boginja iđaše pred njom. U originalu te riječi glase: ἦρχε δὲ δαίμων. Vidimo da je Homer mjesto riječi θεός ovdje upotrijebio

⁶ Citate iz Homera donosim u prijevodu Tome Maretića (Homerova Ilijada, Zagreb, 61961; Homerova Odiseja, Zagreb, 51961).

stilski jaču riječ δαίμων. Iako je riječ δαίμων (od δαίωμα) sinonim za θεός, ona ima i dodatno značenje »strašna, opasna«.

Afrodita dakle odvede Helenu k Parisu u ložnicu te je nakon svađe između Parisa i Helene sve završilo u bračnom krevetu.

Iako Homer opisuje Afroditu najljepšim bojama, ipak je prikazuje kao neborbenu, tj. neviklu boju. Diomed, Tidejev sin, jedan od najvećih junaka u grčkoj vojsci, nije se ustručavao napasti i samu Afroditu. Naime, na taj je čin Diomeda ohrabrila Palada Atena:

»Nè bōj se, Diomede, s Trojancima bori se sada,
ta ja ti u grudi vrgoh neprèdljivo očinsko srce
kakvo je nekad konjik štītòtresni imao Tidej.
Sada ti uzeh maglu, na očima koja ti bješe,
dà možeš dobro boga i čovjeka svakog raspoznat.
Ako te dakle bog iskušavati ikoji dođe,
nemoj sa besmrtnim se sa bozima drugima borit;
ali Zeusova kći Afrodíta amo li dođe
u boj, o Diomede, oštrícem je mjedenim rani.«

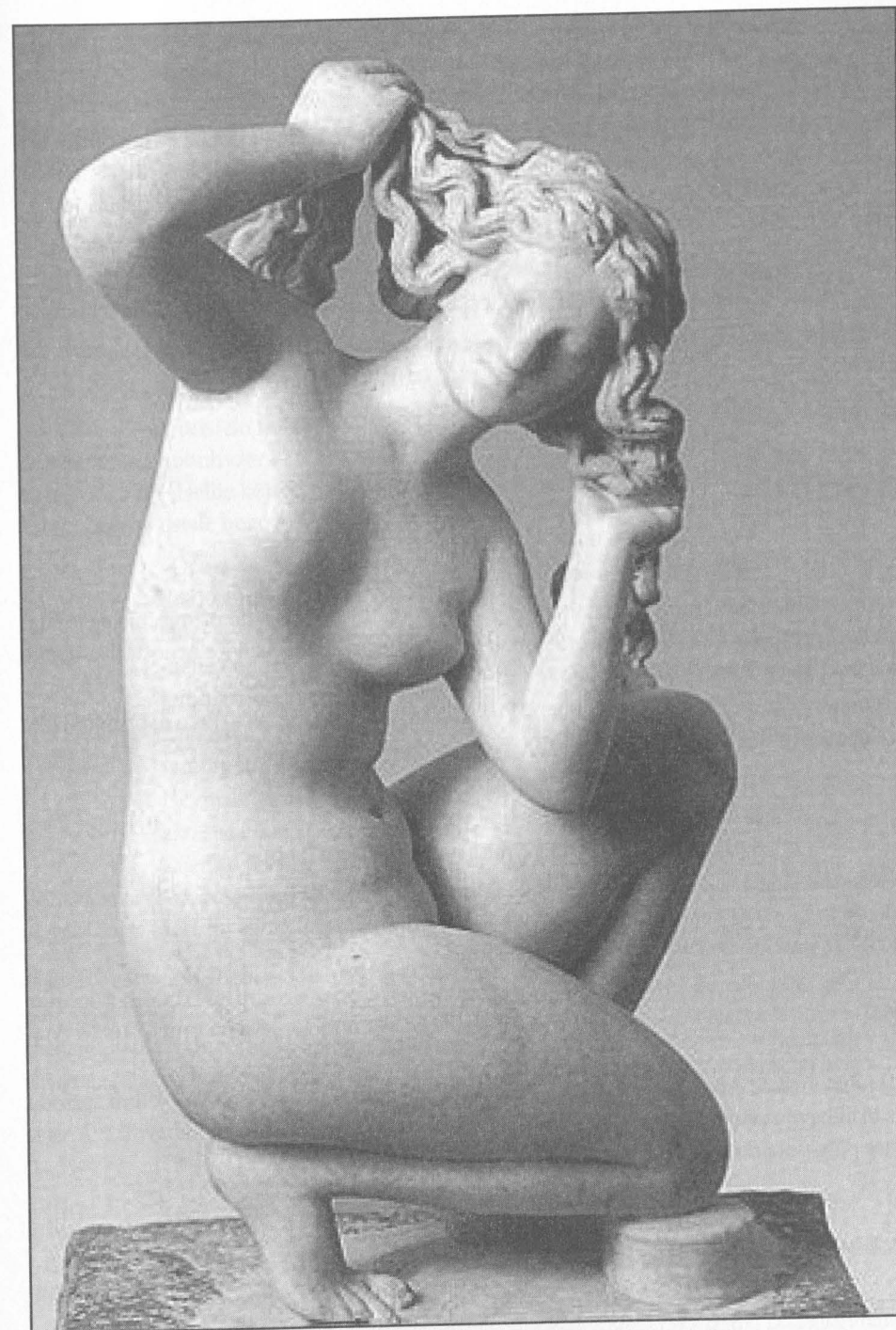
Kad je Afrodita spasila Eneju noseći ga iz boja, Diomed je potrčao za njom on videć da od boja nije božanstvo i da od onih boginja nije ona što rukuju ratima ljudskim... A kad je kròz silnò mnoštvo za njome prodiruć stignu, onda se vine sin junačine Tideja i njū u ruku mekanu zgodi ispod dlana oštrijem kopljem skočivši, a njoj kròz plāšt ambròsijski, što joj ga same Harite satkale bjehu, zabode se ū kožu koplje u dlan visoko te krvca ambròsijskā njoj poteče... Boginja cikne vrlo i ispusti sina iz ruku; ali ga u ruke Feb Apòlōn uze i maglom tamnom ga zavi...

Posudivši od Aresa kola i konje, odjuri Afrodita na Olimp gdje plačući padne na krilo svojoj majci Dioni. Tješeći je, Diona joj, među ostalim, kaže:

»Luđak je Tidejev sin i u srcu nè znā da onom drugoga nema života tko s bozima vječnim se bori.«

I doista, kako saznajemo iz drugih priča, Afrodita se Diomedu kasnije osvetila. Ulila je njegovoj ženi Egijaleji za vrijeme njegove odsutnosti pod Trojom ljubav prema drugome čovjeku. Kad se Diomed vratio kući u Arg, vrlo ga je neprijazno dočekala i prisilila da napusti državu. On se uputi u Italiju gdje je kasnije bio ubijen.

Kad se Atena pred Zeusom zbog toga narugala Afroditi, on pozove svoju nježnu kćer i utješi je ovim riječima:

Afrodita koja čuči (Mramorna statua remodelirana prema Dedalsasovu kipu)

»Ratni poslovi nisu, o dijete, predani tebi,
već ti brinut se idi za poslove svadbene ljupke,
à rat će briga biti Aténi i Aresu brzom.«

Još se jedanput u Ilijadi Afrodita upustila u borbu. To je bila takozvana »druga bitka bogova«. Ovaj se put Afrodita sukobila s Atenom. Naime, Atena je oborila Aresa, a Afrodita mu je priskočila upomoć da bi ga izvela iz bitke. To je spazila Hera i nahuškala je Atenu na Afroditu:

»Eno ti pasja muha ljudòmoru Aresa vodi
opet iz ljütòg rata kroz metež; udride zà njòm.«

Atena je, svakako, nadvladala Afroditu te je ona pala pored Aresa. Atena im posprdno dobacuje:

»Takovi odsele svi pomoćnici trojanski bili,
s oklopnici kad se Ahéjcima boriti stanu,
bili smioni i još izdržljivi ko Afrodita
Aresu upomoć došav navaljujúć na snagu moju!
Onda bismo se mi oslobodili rata već davno
dobro građeni Ilij sa zemljom savniviši posve!«

Autor komentara ispod teksta hrvatskoga prijevoda Ilijade ispravno primjećuje da je čitav ta »borba bogova« kasniji umetak. Bogovi su ovdje prikazani »suviše nedostojno, onako kako bi tko prikazao kakve zemaljske prostake kad se svađaju i tuku«.⁷

Homer prikazuje bogove sa svim ljudskim slabostima i pogreškama. Tako naprimjer Hera želi posuditi od Afrodite njezin čarobni izvezeni pojas (κεστός ἰμάς)

...ù kòm su sve ušivène njezine čini;
ù tom je pásu žudnja i ljubav, razgovor tu je
i prelašćenje što pamet i mudrim zamamljuje ljudma

da zavede i uspava Zeusa kako bi pružila Posejdonu priliku da pomogne Ahejcima. Naravno da to ne može reći Afroditi jer je ona na strani Trojanaca. Stoga joj Hera laže i vara je kako joj pojas treba da pomiri Okeana i Tetiju.

U Odiseji, kako sam rekao, jedna je »novela« posvećena Afroditi. U osmom pjevanju, kad se Odisej nalazi među Feačanima, slijepi pjevač Demodok pjeva pjesmu o ljubavi Aresa i Afrodite.

Ljubav Aresa i Afrodite poznata je iz više priča. Ovdje nam Homer opisuje jednu epizodu iz te ljubavne avanture. Priča nam kako je Afroditin muž, Hefest, ulovio ljubavnike. Ares je više puta potajno dolazio k Afroditi i

...obljubio on ju je krišom
mnoge joj davši dare i gospodu time Heféstu
krevet okalja gdje leži...

⁷ Autor bilježaka (komentara ispod teksta) u Mareticevu prijevodu Ilijade je Maretić, kako piše u pogovoru Mareticeva prijevoda Odiseje (str. 423), Zmajlović.

Helije ih je jednom prilikom vidio i odmah ih je tužio Hefestu. Hefest je povrijeđen, ali on je hrom, slabih nogu. Kako će se on mjeriti s ratnikom Aresom? Dosjetio se. U svojoj je kovčnici načinio kao paučina tanke, nevidljive ali čvrste okove. Montirao ih je okolo postelje. Tada razglasi da ide na otok Lemno, koji je bio njemu i posvećen. Kad je Ares doznao da je Hefest otišao na Lemno,

odmah zaputi u dom Hefésta, preslavnog boga,
krasnovjènačnù živo želéći Kiterku ljubiti.

Kad je Ares ušao u Hefestovu kuću i kad se pozdravio s Afroditom, nije mogao pričekati nego joj odmah predloži:

»Lezimo, draga, amo u krevet te se vesel'mo!
Kod kuće nema sada Hefésta...«

No ovaj je put prisjelo ljubavnicima maženje u krevetu. Vješto načinjeni okovi spuste se sa svih strana i obuhvate ih tako čvrsto da nisu mogli pomaknuti niti jedan ud. Hefest se tada vrati kući (Helije koji je vidio ljubavnike ponovno ih je tužio) te bijesno poviče pozivajući Zeusa i ostale bogove:

»Oče o Zeuse, i drugi o blaženi, bogovi vječni,
dođite amo da tužne, neprilične vidite stvari,
kako Zeusova kći Afrodita vazda sramoti
mene koji sam hrom, a ljubi Aresa morskog,
jerbo je on i lijep i nogu jakih...
Ali gledajte sada gdje evo u ljubavi dvoje
u mom krevetu leže, a ja ih žalostan gledam.
Ne mislim da će htjeti počivat i časak ovako,
ako se i ljube vrlo, al' spavat neće se skoro
zajedno prohtjeti njima...
[Zeusova] kći je lijepa, al' ne zna obuzdati srca!«

Bogovi se okupe da vide to čudo, dok božice od stida ne htješe doći. Gledajući taj prizor, u smijeh udare tada neiskazan blaženi bozi,

a otuda je i nastala uzrečica »homerski smijeh«, jer se Homerovi bogovi na više mjesta neusiljeno, slatko i dugotrajno smiju. Smijući se i međusobno se zadirkujući, izazivahu jedan drugoga pitajući bi li tko od njih volio tako ležati uz Afroditu. Jedino je Hermo priznao:

»Nek mi se... tako
zgodi, pa goleme, triput tolike nek veze me stegnu,
a vi me bogovi svi i boginje gledajte tada
kako uz zlačenu ja Afrodítu počivam skupa!«

Na Posejdonovo zauzimanje ipak će Hefest popustiti i pustiti će ljubavnike. Ares je odmah otišao u Trakiju, a Afrodita na Cipar u Paf, gdje je bilo njezino poznato svetište.

Kako vidimo, ovdje Homer prikazuje bogove u moralnom pogledu iste, a često i gore od ljudi. Oni su ljubomorni, zavidni i osvetljivi. Hefest, premda je bog, ne zna za nevjeru svoje

žene: tek mu Helije to mora reći. Zapravo, čitava je ta zgoda začetak burleske na njihov račun. U tome se frivolnom prizoru jasno ističu ljudske osobine bogova.

Homerska himna Afroditi

Pod Homerovim imenom sačuvana nam je i zbirka himni. To su tzv. Homerske himne (Ὅμηρικοί ὕμνοι). Među njima su tri himne posvećene Afroditi. Jedna je duža (293 stiha) a druge su dvije kraće (21 i 6 stihova).

Više ću se zadržati na tzv. Himni Afroditi I.

Nakon zaziva Muze iznosi pjesnik temu svoje himne: djela »zlatokitne Afrodite« koja je u svoju vlast podložila sve bogove i sve ljude, osim tri božice: Atenu, Artemidu i Hestiju. No Zeus kao da želi poniziti Afroditu jer se hvalila kako je njezina zasluga da su se bogovi zaljubili u smrtnu ženu, a božice u smrtnu muškarce, te su i bogovi i božice imali sa smrtnicima djecu. Zeus stoga koristi Afroditino oružje, tj. učinio je da se ona zaljubila u pastira (zapravo trojanskoga kraljevića) Anhiza.⁸ Uzevši na se lik mlade Frižanke, Afrodita odlazi u kolibu kraljevića Anhiza koji je na brdu Idi pasao goveda. Pošto je završila s Anhizom u krevetu, Afrodita obećava da će mu roditi sina Eneju te mu naređuje da o svemu tome šuti.

Lijepa je slika kad božica prolazi šumovitim idskim obroncima. Prate je divlje životinje umiljavajući joj se. U njima božica raspaljuje želju za parenjem:

Potom na Idu stiže vrelovitu, zvjerma domaju;
krene gorom pravo ka oboru. Za njom pak vuci
sivi, mašući repom, i plamenih očiju lavi,
medvjedi, pardali brzi, nezásitni lanadi mlade,
idahu. Njojzi pak srce u grudima radosno bješe
gledajuć njih, pa žudnju u prsa im baci te zvijeri
udvoje polegnu sve po dolcima punima hlada.

⁸ Istaknuo bih problem transkripcije i adaptacije grčkih vlastitih imena. Naime, po dosadašnjoj praksi mi ponekad transkripcijom jako iskrivimo vlastito ime, npr. Αἰγιάλεια postaje Egijaleja, Πειθώ postaje Pito. Adaptacija kakva se danas provodi potrebna je i opravdana, ali transkripcija nije ni u kom slučaju zadovoljavajuća: transkribiramo grčke riječi prema latinskome tradicionalnom izgovoru. Problem transkripcije grčkih riječi vrlo je iscrpno i sustavno obradio D. Salopek u knjizi Transkripcija i adaptacija grčkih imena, Zagreb, 1986. No on kao da se u neku ruku bojao previše dirati u dosadašnju tradiciju te predlaže uglavnom da se zadrže usvojeni oblici. Istina, postoje dva pokušaja da se nešto učini. Ti se prijedlozi odnose samo na transkripciju, jer je adaptacija uglavnom dobro riješena. Po prvome prijedlogu treba transkribirati tako da se nastoji hrvatskim grafemima prenijeti približan izgovor grčkih riječi; drugi je prijedlog uglavnom sličan prvome, jedino je nešto precizniji. Npr. prema prvome prijedlogu grčka imena Αἰσχύλος, Πειθώ transkribirala bi se (i adaptirala) kao Ajshil, Pejto, a prema drugome kao Aiskhyl, Peitho. Međutim, ni jedan ni drugi prijedlog nije prihvaćen. Dok se ne nade bolje rješenje, smatram da se treba držati Salopekova prijedloga. Jedino bih predložio malu korekciju: s između dva samoglasnika te u skupu r + s + samoglasnik pisao bih s a ne z. (Naravno, to bi vrijedilo samo za pisanje grčkih vlastitih imena; kod općih imenica pisao bi se u tim položajima grafem z.)

Ovako je »mlada Frižanka« Afrodita stupila pred Anhiza:
...obúkla [je] plašt koj' blistaše jače od ognja;
imaše zavojite pribadače, nauške sjajne,
oko nježnog joj vrata đerdáni prekrasni bjehu -
lijepi, zlatni đerdáni, sa šarama, pa su ko mjesec
grudi mladahn njeve bliješdale - da je divota!
Očaran njezinom ljepotom, Anhiz uskliknu:
»Neće nikoji bog ni čovjek ikoji smrtni
ovdje spriječiti mene da tvoju ne uzmem ljubav
odmah sada!...«

Pjesnik potanko opisuje kako je izgledao Anhizov krevet na koji je mladić poveo Afroditu, te kako ju je on polako skidao:

On joj blistavi nakit sa tijela najprije skinu:
nauške, kukaste kopče, pribadače i još đerdáne.
Zatim joj odriješi pojas i svuču joj haljine sjajne,
pa ih ondje na stolac sa srebrnim klincima stavi -
Anhis. Izà toga pak, po sudbi božanskoj i volji,
smrtnik uz boginju leže uz besmrtnu...

Poslije ljubavnoga čina Afrodita se pokazala Anhizu u svome pravom liku. Anhiz je prestrašen, on se boji da će umrijeti jer je spavao s besmrtnom božicom. Bit će da je taj strah utjecaj azijskog vjerovanja jer kod Grka nema nikakve bojazni od ljubavne veze smrtnika s božicom (npr. Odisej i Kalipsa, Pelej i Tetida).

Afroditinu prijatnu da nikome ne govori kako je spavao s božicom jer će ga Zeus za kaznu pogoditi munjom nije, kako znamo, Anhiz shvatio ozbiljno. Jednom se, naime, u društvu pri piću Anhiz pohvalio kako je spavao s božicom Afroditom. Zeus ga je zbog toga pogodio munjom koja ga je paralizirala.

Na nekoliko se mjesta u himni preuzimaju stihovi iz Homera: bilo doslovno bilo s malim izmjenama. Npr.

ἐς Κύπρον δ' ἔλθοῦσα θυώδεα νηὸν ἔδυνεν,
ἐς Πάφον· ἔνθα δέ οἱ τέμενος βωμός τε θυώδης.
ἔνθ' ἦ γ' εἰσελθοῦσα θύρας ἐπέθηκε φαιινάς.
ἔνθα δέ μιν Χάριτες λούσαν καὶ χρίσαν ἐλαίῳ
ἀμβρότῳ, οἷα θεοὺς ἐπενήνοθεν αἰὲν ἔόντας...

A evo tih stihova u Glavičićevu prijevodu:

Stoga ode na Kipar i zađe u mirisni hram svoj;
stiže u Paf gdje žrtvenik mirisavi njen je i posjed.
Onamo ona uđe i sjajna zatvori vrata.
Ondje Harite nju okupaju, pa je i uljem
božjim namažu još što po vječnim bozima teče...

Ti su stihovi preuzeti iz Odiseje (8, 362-365):

...ή δ' ἄρα Κύπρον ἴκανε φιλομειδῆς Ἀφροδίτη,
 ἐς Πάφον· ἔνθα δέ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις,
 ἔνθα δέ μιν Χάριτες λοῦσαν καὶ χρίσαν ἐλαίῳ
 ἀμβρότῳ, οἷα θεοὺς ἐπενήνοθεν αἰὲν ἑόντας...

Evo ih u Maretićevu prijevodu:

...a mila smješljivka tad Afrodíta nà Kipar pođe
 ù Paf gdje joj je sveti gaj i kadilni oltar.
 Harite tu okupaju nju i namažu uljem,
 uljem ambrosijskim onim što teče po bozima vječnim...

Te sam stihove naveo iz dva razloga. Prvo, da se vidi razlika između Glavičićeva i Maretićeva prijevoda. Kad usporedimo oba prijevoda, naročito ako ih pročitamo naglas, vidimo da Glavičićev prijevod, koliko je god točan, malo »hramlje«, suviše je krut. Maretićev je prijevod »pjesničkiji«, okretiniji. Drugo, stih ἔνθ' ἢ γ' ἐσελθοῦσα θύρας ἐπέθηκε φαιινάς (ona mo ona uđe i sjajna zatvori vrata) ne nalazimo kod Homera. Grk Homerova doba nije tako osjetljiv da bi trebalo istaknuti kako se Afrodita kupa iza zatvorenih vrata.

* * *

Kako smo vidjeli, Afrodita je jedino u Ilijadi u punom smislu riječi djelatan lik. Ona aktivno sudjeluje u radnji: štiti svoga sina Eneju, pomaže Parisu, bori se s Atenom... Jasno se, dakle, vidi njezina majčinska briga i zaštitništvo onih koji su je zadužili.

U Odiseji, iako se u epizodi s Aresom radi o njoj, ona je u toj sceni gotovo pasivna. Ništa više ne saznajemo o njoj, jedino da joj s Aresom baš milo počinut bješe te, na kraju epizode, da je nakon svega postidjena otišla na Cipar.

U Himni Afroditi također ne saznajemo baš mnogo o božici. Istina, i tu ona nešto radi, ali sve je to »u službi« njezine ljubavi prema Anhizu. Afrodita u himni puno govori, ali njezine su riječi više-manje deskripcija: ona priča Anhizu o Ganimeđu, Titonu, Eoji, gorskim nimfama..., a o sebi vrlo oskudno. Čitava je ta zgodna zapravo isječak iz života božice Afrodite: zaljubila se u Anhiza i došla je k njemu na Idu; spavala je s njim te se »obavljena posla« put neba vjetrovitog vine...

Završavajući prikaz moćne božice Afrodite, citirat ću nekoliko stihova iz Eshilove tragedije »Pribjegarke«. Iako je u toj tragediji s tehničkoga odnosno kazališnoga stajališta riječ tek o početku drame, s estetskoga i pjesničkoga stajališta »Pribjegarke« se odlikuju blistavim himnama i pjesmama vrhunske ljepote. Takva je npr. i ova korska pjesma pri kraju tragedije gdje se kuru Danaida pridružuje kor dvorkinja koje pjevaju o moći Afroditi-noj (st. 1034 i d.):

Ne smijemo s uma smetnut Afroditu,
 i njōj treba zapjevati poj,
 Zeusovom je ona uvijek bliza štitu,
 saveznica Heri svemoćnoj.
 Sveta su nam njena djela,
 jer je mnoge veze splela,
 jer je majke Žudnje strasne
 i još Nagovorke⁹ glasne,
 a nijedna kćerka njena
 nigdje nije odbijena.
 Hårmonija s njom se družī,
 kao sklad u braku služi.¹⁰

Domagoj Grečl

⁹ Nagovorka = Peitho.

¹⁰ Preveo B. Klaić.